

УДК 347.131

Г.М. Чувакова

СПЕЦИФІКА ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ-СТАНІВ

Різноманіття юридичних фактів визначає складності, зв'язані з їх класифікацією в юридичній науці, де існує безліч основ використовуваних фахівцями загальнотеоретичної і галузевих юридичних наук. У ранніх роботах по теорії юридичних фактів видні спроби узагальнити й систематизувати юридичні факти, ввести їх у визначені рамки. Вироблені в результаті класифікації досягнення правової думки свого часу вплинули на розвиток юридичної теорії та практики. Класифікація юридичних фактів – необхідні засоби вивчення правових відносин, особливостей правового регулювання. У цій якості вона широко використовується в науці, на практиці, в юридичній освіті. На мою думку, наукова і практична цінність класифікації юридичних фактів на сьогоднішній день розкрита зовсім не повною мірою. Її подальший розвиток може виявитися корисним для вирішення різноманітних завдань правознавства, у тому числі для удосконалювання всієї системи правового регулювання.

Співвідношення різних видів юридичних фактів, модифікації кожного з них відображають особливості кола відносин, регульованих даною галуззю права. У цьому виявляється єдність і диференціація правового регулювання суспільних відносин, обумовлена специфікою окремих видів відносин. Установлення єдності системи юридичних фактів і особливостей співвідношення різних їх видів і модифікацій в окремих галузях громадського життя розкриває важливу сторону процесу правового регулювання, дає можливість точно визначати умови виникнення, розвитку і припинення правовідносин у кожній галузі.

Серед юристів одним із перших класифікацію юридичних фактів за вольовою ознакою здійснив Є.В. Васьковський. Він розділяв юридичні факти на дії і події [1, с. 98].

Останнім часом одержала визнання класифікація юридичних фактів В.Н. Сінюкова, який поділив їх за різними ознаками і підставами на такі групи [2, с. 15]:

– за юридичними наслідками: а) правостворюючі; б) правозмінюючі; в) правоприпиняючі; г) що перешкоджають виникненню або трансформації права. Значення такого роду класифікації відзначає у своїх роботах С.С. Алексєєв [3, с. 73]. Правові наслідки, які реально виникають у результаті здійснення юридичних фактів, дуже різноманітні, тому така класифікація, на його думку, є досить умовною, бо має видимі прогалини;

– за складом: а) прості – складаються з одного факту, якого достатньо для настання юридичних наслідків; б) складні – становлять собою певну сукупність елементів одного юридичного факту, необхідну для настання правових наслідків;

– за вольовою ознакою. Розподіл юридичних фактів на дії і події з їх подальшою класифікацією. При цьому події – це такі юридичні факти, настання яких не залежить від волі суб'єктів правовідносин. У свою чергу, події підрозділяються на абсолютні й відносні.

На відміну від подій, дії – це факти, що залежать від свідомості й волі людей. Під діями в юридичній науці розуміють не тільки активні, позитивні дії (угоди, адміністративні акти), але і бездіяльність людей у тих випадках, коли норма права зобов'язує їх до активних дій. Як юридичні факти, дії поділяються на: правомірні й неправомірні.

Однією з основ класифікації юридичних актів може бути їх розподіл на односторонні і двосторонні. Односторонній юридичний акт спричиняє правові наслідки незалежно від волі інших осіб. Для двосторонніх юридичних актів характерною є угода між двома особами або організаціями. Важливо при цьому, щоб воля обох сторін була виражена в єдиному акті, який породжує одні й ті самі наслідки.

За формою прояву юридичні факти поділяються на позитивні й негативні.

Для цього розподілу характерною є наявність або відсутність явища дійсності, оскільки правові наслідки можуть бути пов'язані як з існуванням деякого явища, так і з його відсутністю.

За спрямованістю правових відносин юридичні факти поділяються на матеріальні і процесуальні.

За ознакою їх документального закріплення юридичні факти можуть бути поділені на оформлені й неформлені. Більшість юридичних фактів існує в оформленому, зафіксованому вигляді (факт народження, смерті, укладення трудового договору тощо). Разом з тим певні фактичні обставини можуть існувати в неформленому вигляді. Серед них, наприклад, усна угода між громадянами, відмова від здійснення права та ін.

За характером дії юридичні факти поділяються на факти обмеженої (однократної) дії і факти-стани (юридичний факт, що триває).

Факти першого виду відбуваються однократно, у певний момент або період часу, а потім зникають (наприклад, факт укладення угоди або факт закінчення терміну позовної давності). Щодо другого виду – це такі, що, виникнувши один раз, існують тривалий час і породжують певні правові наслідки. В юридичній літературі висловлюється пропозиція про виділення в самостійний різновид юридичних фактів – стану (стан у шлюбі, виробничий стаж, стан споріднення тощо) [4, с. 31].

Юридичними станами називають складні юридичні факти, що характеризуються відносною стабільністю і тривалим періодом існування, протягом якого вони можуть неодноразово (у сполученні з іншими фактами) викликати настання правових наслідків. Наявність даного різновиду юридичних фактів було помічено давно. В.Б. Ісаков, посилаючись на Е.Н. Трубецького, писав: «Право може змінюватися не тільки внаслідок скороминучих подій, але і під впливом триваючих станів» [5, с. 23, 92; 6, с. 103]. Спірним є питання про місце станів у класифікації юридичних фактів. Одні автори виділяють стани в особливу ланку поряд з подіями і діями [4, с. 32; 7, с. 332-333]; інші думають, що факти – стану можуть бути як юридичними діями, так і юридичними подіями [8, с. 178].

Важко прийняти позицію С.Ф. Кечек'яна, що вважав, що стан саме по собі не може розглядатися як вид юридичного факту [9, с. 174]. На думку цього вченого,

юридичне значення має не сам стан (у шлюбі, у трудовому договорі), а юридичні факти, що обумовили його виникнення. Розвиваючи цю ідею, Р.О. Халфіна писала, що в ряді випадків стан важко відмежувати від триваючих правовідносин, і висловлювала сумнів у доцільності виділення станів при класифікації юридичних фактів [10, с. 288-289].

В особливостях стану і його специфіці як юридичного факту намагався розібратися В.Б. Ісаков [5, с. 35]. Погоджуючись з тим, що стани обумовлюються визначеними юридичними фактами (так, громадянство, споріднення – стани, що мають джерелом деякі юридичні факти), він справедливо зауважує, що у своєму подальшому існуванні стан як би відривається від своєї фактичної основи і набуває самостійного буття. При цьому, як юридичний факт, стан входить у фактичні склади різних правових відносин. У деяких випадках факт-стан – це триваюча соціальна обставина (наприклад, стан здоров'я). В інших ситуаціях станом можуть бути правові відносини. Це зовсім не дискредитує самостійність фактів-станів, бо правовідносини теж можуть виконувати роль юридичних фактів.

Розглянуті положення дозволяють більш чітко сформулювати особливості, що властиві юридичним станам як специфічній категорії юридичних фактів. По-перше, стани відображають триваючі, стабільні характеристики суспільних відносин і учасників відносин. Звичайно, це найбільш істотні в соціальному і юридичному планах ознаки. По-друге, стани володіють сильною «складоутворюючою дією». За час свого існування вони беруть участь у виникненні багатьох правовідносин, активно формуючи тим самим правовий статус суб'єктів. По-третє, різновидом фактів-станів є перебування в правовідносинах [11, с. 99-100].

Особливості фактів-станів не можуть не враховуватися в правовому регулюванні, оскільки юридичні стани становлять собою своєрідний каркас системи юридичних фактів. Конструкція цього каркаса має зовсім не другорядне значення, оскільки визначає місце інших юридичних фактів у правовому регулюванні. Усякі зміни факту-стану порушують безліч правових відносин, тягнуть різноманітні прями й непрямі наслідки для виникнення, зміни, припинення цілих масивів правових зв'язків, тому такі зміни повинні провадитися з максимальною обережністю, ретельним відпрацюванням усіх можливих наслідків.

Однак у кінцевому підсумку питання про те, чи є стан юридичним фактом, залишається спірним. С.С.Алексєєв розглядає стан як ланку в особливій класифікації юридичних фактів, а не поряд з подіями і діями [8, с. 157, 160]. Використовуючи як підставу часову ознаку, вона розмежовує обставини, з якими норми права зв'язують юридичні наслідки тільки в даному конкретному випадку, тобто факти однократної дії і факти-стани, що існують тривалий час, безупинно або періодично породжують юридичні наслідки, тобто факти багаторазової дії. У цьому разі можна вважати, що виникнувши, стан діє як фактор [12, с. 25], що забезпечує стабільність правовідносин на весь період його існування. Звернемо увагу на те, що такі стани, як стан громадянства, стан у шлюбі, членство в громадській організації та ін., обумовлюють обсяг правосуб'єктності особистості. Причому, як правило, одного стану недостатньо для забезпечення динаміки правовідносин. Необхідний складний юридичний склад, у який входять додаткові події або дії суб'єкта право-

відносин. Так, з факту належності особи до жіночої статі, що обумовлено фактом народження (подія), випливають спеціальні заходи для охорон праці і здоров'я жінок. Тут маються на увазі жінки, що реалізують конституційне право на працю, а для цього необхідно досягнення визначеного трудовим законодавством віку (подія) і укладення трудового договору (дія). Таким чином, стан існує як фактор, що справляє тривалий вплив на правовідносини. Можна вважати, що необхідність виділення фактів-станів підтверджена не тільки теоретичними дослідженнями, але й одержує своє вираження в практиці правового регулювання.

Очевидно, будь-яка спроба класифікації юридичних фактів за новою підставою буде становити інтерес, якщо вона допоможе поглибити наші уявлення про юридичні факти.

Література

1. Васильовский Е.В. Учебник гражданского права. – СПб.: Книж. маг. Н.К. Мартынова, 1894. – 168 с.
2. Синюков В.Н. Юридические факты в системе общественных отношений: Автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. – Свердловск, 1984. – 21 с.
3. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. – М.: Статут, 1999. – 712 с.
4. Стальгевич А.К. Некоторые вопросы теории социалистических правоотношений // Сов. гос. и право. – 1957. – № 2. – С. 31.
5. Исаков В.Б. Юридические факты в советском праве. – М.: Юрид. лит., 1984. – 135 с.
6. Сурилов О.В. Основы общей теории держави і права. – О.: Одес. держ. ун-т, 1995. – 128 с.
7. Общая теория государства и права. Общая теория права / Под ред. В.С. Петрова, Л.С. Явича. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1974. – 450 с.
8. Алексеев С.С. Общая теория права: В 2 т. – М.: Юрид. лит., 1982. – Т. 2. – 178 с.
9. Кечекьян С.Ф. Правоотношения в социалистическом обществе. – М.: АН СССР, 1958. – 186 с.
10. Ханнанов Р.А. Нормативные условия в динамике гражданского правоотношения // Сов. гос. и право. – 1973. – № 8.
11. Жеругов Р.Т. Теория государства и права. – М.: ЭЛЬ-ФА, 1995. – 246 с.
12. Синцова Т.А. Система юридических фактов в советском государственном праве // Правоведение. – 1981. – № 5. – С. 124.

УДК 342.1/2

С.В. Ковбасюк

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЗМІН ФУНКЦІЙ І ІНСТИТУТІВ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Основним завданням даної статті є виявлення взаємозв'язку і взаємозалежності функцій і інститутів держави, оскільки ця проблема має важливе значення для розуміння суті держави як юридичного явища. Юридичну природу держави можна розкрити за допомогою її інституційного і функціонального аналізу, бо природа будь-якого феномена, у даному разі держави, найяскравіше виявляється в її функціях і внутрішній організації.

До вирішення поставленого завдання необхідно підійти за допомогою аналізу